

НАШ ЈЕЗИК

ЛП св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Борђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Марта Бјелетић, др Ана Голубовић, др Рајна Драгићевић, др Александра Марковић, др Александар Милановић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, др Марина Спасојевић, др Срето Танасић, др Данко Шипка

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње
ISSN 0027-8084 = Наш језик
COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига ЛП

Св. 1 (2021)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- Реконструкција самогласника у критичком издању Његошевог спјева
Шћейан Мали (хетеровокалски дифтонзи)
(РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ) 1–31
- Узвик или ономатопеја: карактеристике и функције
(ТАЊА Ч. МИЛОСАВЉЕВИЋ) 33–43
- Симетрија антонимске везе придева српског језика у тесту контроли-
саних асоцијација (МИЛЕНА М. ЈАКИЋ ШИМШИЋ) 45–61
- Емоционално-експресивни глаголи у српском језику (лексичко-
семантичка анализа) (АНА В. МИЛЕНКОВИЋ) 63–80

П р и л о г

- Лексема *йогода* у српском језику (ДРАГАНА М. РАТКОВИЋ) 81–91

Б и б л и о г р а ф и ј а

- Наш језик: bibliografia personalis* (I–VIII стара серија; I–LI нова серија)
(ВЛАДИМИР Б. ЖИВАНОВИЋ) 93–101

П р и к а з и

- Зборник радова *Нови ѓрилози српском ѓравојису*
(СЛОБОДАН Н. РЕМЕТИЋ) 103–107
- Милош Окука, *На ѓуѓевима сѓандардизације српског језика*
и усвајања Вуковог језика и ѓравојиса (АНА З. МАЦАНОВИЋ) 108–112
- Срето З. Танасић, *Прилози синѓакси српског језика*
(ЈЕЛЕНА М. ПАВЛОВИЋ ЈОВАНОВИЋ) 113–119
- Никола Рамић, *Дијалекатѓска ријеч* (ТАЊА Ј. ТАНАСКОВИЋ) 120–128
- Зборник *Маѓице српске за филологију и лингвистѓику LXIII*
(НАТАША М. МИЛАНОВ) 129–132

**Одлука Одбора за стандардизацију српског
језика**

Закон о родној равноправности је закон против српског језика 133–136

In memoriam

Милорад Радовановић (СРЕТО З. ТАНАСИЋ) 137–141

Радмила Жугић (ВЛАДАН З. ЈОВАНОВИЋ) 143–146

Уређивачка политика 147–156

Упутство за припрему рукописа за штампу 157–164

Никола Рамић, *Дијалекатска ријеч**

Године 2019. изашла је књига *Дијалекатска ријеч* Николе Рамића, подједнако значајна за српску лексикологију, лексикографију, дијалектологију и акцентологију, али и нормативистику. Узевши за центар свог интересовања дијалекатску реч, аутор је у својим теоријским разматрањима ангажовао читаву мрежу комплексних односа међу јединицама у лексикону српског језика, која укључује питање лексичког раслојавања, тесну везу између дијалеката и стандардизованог лексикона у српским језичким приликама, те питање флукуације између лексичких подсистема и система. На том путу Никола Рамић успео је да нам предочи целовит теоријски, структуралистички поглед на дијалекатске лексиконе, што је српској дијалектологији и дијалекатској лексикографији све до ове књиге измицало. С обзиром на у овој књизи свепрожимајуће тумачење спреге између територијалних варијетета српског језика и стандарднојезичког идиома, разјашњена су и бројна питања у вези са разумевањем језичког нормирања и правилама и правцима развоја лексичке и ортоепске норме.

Заснована на вишегодишњем истраживању дијалекатске лексике и практичном лексикографском искуству аутора, књига *Дијалекатска ријеч* састоји се из два централна поглавља – „Дијалектизми у лексикону“ (9–185) и „О прозодијским дијалекатским варијацијама и стандардизацији“ (187–240), чија разуђеност сведочи о ауторовом свобухватном приступу речи као јединици у којој се преламају различити нивои језичке структуре и анализе, о његовој свести о отворености, комплексности и о структуралној природи лексикона, те о потреби да домаћа литература најзад добије обимније теоријско проматрање дијалекатских лексичких подсистема. Истраживачка поглавља омеђена су „Уводним напоменама“ аутора (5–7) и „Закључним разматрањима“

* Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, едиција *Лингвистика и србистика*, 2019, 277 стр.

(241–252), у којима аутор систематично приказује резултате свог рада и контекстуализује своја истраживања на равни дијакхронијског и синхронијског приступа проучавању лексикона, на нивоу односа стандарднојезичко и дијалекатско, те на линији садржај и израз језичкога знака, јасно указујући на нужност повезивања лексиколошке теорије и лексикографске праксе. Књига садржи резиме на енглеском језику „A Dialect Word“ (253–255) и „Литературу“ (257–271).

Целина „Дијалектизми у лексикону“ састоји се од 13 студија које су посвећене дијалекатској лексици и лексичким интерференцијама међу лексичким подсистемима српског језика, а сва теоријска промишљања проткана су вешто тумеченом лексичком грађом из дијалекатских речника и личне ауторове архиве из говора Срба Ливањског поља. Друга целина „О прозодијским дијалекатским варијацијама и стандардизацији“ садржи 4 чланка и обрађује супрасегментни ниво дијалекатског варирања речи, те нормативна питања која у области ортотоније намеће развој језичког система.

У првом прилогу првог поглавља „Територијално раслојавање лексикона“ (11–25) аутор указује на потребу раздвајања формалних (фонолошких и морфолошких) одлика дијалекта, које се дају уочити у речима, од дијалекатског варирања на лексичко-семантичком плану. Растављајући оно што је у дотадашњој литератури о дијалекатској речи постављано у исту раван анализе, осветлио је низ корелација између лексикона српског језика као система и дијалекатских лексикона као његових подсистема, а онда и однос између дијалекатских подсистема и лексичког стандарда.

Одељак „Опште карактеристике дијалекатске лексике“ (25–38) посвећен је неколиким посебностима дијалекатских лексичких подсистема. Међу њима наводе се разлике у обухвату појединачних лексичких скупова у различитим дијалектима, условљене посебним друштвено-историјским приликама у којима је народ живео. Посебна се пажња усмерава на специфичности семантичке структуре лексема у различитим дијалектима и локалним говорима, и то из угла њиховог настанка – њихов извор види се у природи усмене реализације народних говора, која условљава променљив однос између ознаке и означеног. На крају се као разликовност истиче и лексикализација за појединачне дијалекте и народне говоре специфичних творбених реализација.

Централна мисао потпоглавља „Системска организација дијалекатског лексикона“ (38–49) јесте лексикон као систем лексичких јединица са специфичном структуром, која се богати кроз лексичке диференцијације што се развијају у појединачним дијалекатским лек-

сичким подсистемима, будући да се они прожимају и допуњавају. Аутор идентификује различите семантичке процесе који се новоствореној лексичкој појави на том путу кроз различите лексичке подсистеме дешавају. Базирајући своја размишљања на низу инспиративних примера из различитих дијалеката, он говори о десемантизацији, те семантичком ширењу, и поновној семантизацији и семантичкој конкретизацији лексике као видовима лексичког диференцирања у народним говорима.

У потпоглављу „Релације у лексичком систему и статус лексема у стандардном језику и у дијалектима“ (49–61) представљају се дијалекатске специфичности у домену испољавања лексичких односа. Овај тип специфичности доводи се у везу са потребом успостављања лексичке интерференције међу различитим подсистемима, укључујући стандарднојезички, зарад задовољавања комуникативних потреба говорника. Значајан је закључак да лексичко позајмљивање међу лексичким подсистемима не подразумева само пуки прелазак јединица из једног подсистема у други, већ је и својеврсно комплексно реструктурирање постојећих лексичких односа у говору примаоцу. Тумачећи сложеност лексичке транспозиције из дијалеката у стандард, уз илустрацију бројним примерима, аутор примећује да „синонимија која се остварује на дијалекатској равни у стандарду често прерасте у другу врсту парадигматских односа“ (54). Уз синонимију, образлажу се лексичке специфичности на нивоу успостављања антонимских и хипонимских веза и закључује се да понекад празна места у систему лексичких односа, нпр. одсуство очекиваног антонимског пара у датом идиому, или пак хипонимска организација са широком номинацијом и изостанком спецификације отварају могућност преузимања лексема из других подсистема, укључујући стандарднојезички.

Семантичка диференцирања лексике у дијалектима из перспективе лексикографског посла предмет су одељка „Полисемија и семантичка диференцирања у дијалектима и лексикографска анализа“ (61–81). Лексикографско представљање дијалекатских лексичких подсистема посматра се из перспективе потешкоћа пред којима се лексикограф налази у настојању да идентификује идиоматске карактеристике дијалекта, који је отворен и променљив систем и чије је самеравање са стандардом „подложно преиспитивању због ширине и неодређености граница кодификације лексичке норме“ (65). У овом контексту аутор тематизује низ конкретних питања, позивајући се, као и у осталим поглављима, на богату дијалекатску грађу. Тумачи се проблем идентификације и репрезентације лексема које представљају посебне изразе за приближно једнаке десигнате у стандардном језику и улога синонима у њеном

опису. Говори се о домену примене као диференцијалној компоненти у дијалекатском лексикону, о комплексности његовог утврђивања и видовима представљања у одредничком чланку. Истиче се методолошка разлика при дефинисању речи у дијалекатским речницима у односу на општејезичке који подразумевају виши ниво апстраховања значења, и то на примеру алосемског варирања лексике у локалним говорима. Овом низу конкретних лексикографских проблема прикључује се и тумачење везе семантичких трансформација дијалекатске лексике и позиције значења у полисемантичкој структури лексеме.

У потпоглављу „Лексичка лакунарност и територијална раслојеност лексикона“ (82–92) професор Рамић говори о дијалекатским варијацијама које се испостављају у (не)постојању лексичких празнина у различитим идиомима. Низом примера он показује да се изостанак лексичке ознаке за постојећи концепт на парадигматском нивоу не испољава у свим дијалектима и у стандардном језику у истим позицијама. Запажа да је то посебно изражено у виду системских празнина у сфери антонимије и у творбеној структури у јасно издвојеним семантичким пољима. Аутор настоји образложити због чега се у многим идиомима такве лексичке празнине не попуњавају лексичким јединицама из других идиома, тим пре што је међусобна интерференција међу њима интензивна и константна.

Одељак „Дијалекатска варирања у оквиру лексике традиционалне материјалне културе“ (93–106) предочава бројне аспекте дијалекатског варирања унутар специфичних лексичких скупова у различитим дијалектима и стандарду, а с обзиром на њихову чврсту спрегу са изванјезичком стварношћу говорника. Темељна анализа видова диференцијације и способност да се у језгровитим и јасним реченицама многобројни фактори доведу у јасне односе, чини покушај приказа свих домета овог сегмента књиге веома изазовним. Низ је инспиративних примера на којима је показано да дијалекатску варијацију у овом контексту може узроковати избор новог знака (условљеног спознајом нових сегмената стварности), начин његовог настанка, тип асоцијативног модела који је активиран у процесу његовог настанка, прелазак специјалне лексике у категорију општеупотребне лексике, али и неподударане етнографских особина рефернта који се у различитим идиомима именује.

Однос фонетско-фонолошких варијација у дијалектима и идентитета речи тематизован је у потпоглављу „О фонетским дијалектицима и варијантносној ријечи“ (106–118). На овом се месту прецизирају критеријуми за утврђивање лексикализације фонетско-фонолошких

варијација у појединачним дијалектима и услови за потенцијално нормирање лексике са овим типом варијација.

„О творбеним дијалектизмима“ (118–134) прилог је у ком аутор разјашњава могуће критеријуме за идентификацију творбених дијалектизама. Као најочљивији вид творбеног варирања у дијалектима, аутор издваја формалне варијанте условљене различитим афиксима и закључује да је степен потврђености, који се „доказује грађом“ (127), кључни критеријум да ли ће се нека твореница одредити као творбени дијалектизам. Посебну пажњу посвећује примерима у којима се овом типу формалних варирања придружују и варијације у домену семантике. Уочено је да између дијалеката и стандардног језика често нема разлика у начину функционисања творбених модела, али да се као дијалекатска специфичност може испоставити и „конкретни материјал на којем се модел реализује, или не реализује“ (128). Примећује се и да доминатност неких творбених модела у неким дијалектима узрокује и специфичну даљу репартицију неких афикса. Отворено је и значајно питање статуса оне лексике која је мотивисана дијалектизмима а нема еквиваленте у стандарду, с претпоставком да њена прихваћеност у стандарду зависи од интереса говорне заједнице за сегмент стварности на који се њоме упућује.

Посебан допринос дијалекатској лексикологији представља потпоглавље „О фразеолошким дијалектизмима“ (134–147). У њему се указује на значај развоја дијалекатске фразеологије за проучавање фразеолошког варирања у дијалектима и за формирање националног фразеолошког корпуса. Свестан комплексности и разноврсности фразеологизама, аутор представља неке критеријуме за утврђивање дијалекатског варирања у сфери фразеологије. Тако говори о разноврсности која је заснована на компонентном саставу фразеологизама и оној базираној на семској организацији фразеолошких компонената. Уочено је да се најобимније фразеолошко варирање у дијалектима дешава у сфери садржаја фразеологизама, и то онда када њихову структуру чини општепозната лексика, па „(д)ијалекатску маркираност оваквим фразеологизмима прибавља или специфичан начин њиховога формирања, или специфичност фразеолошког значења општепознате фразеолошке форме“ (142).

У потпоглављу „О лексичким и семантичким дијалектизмима“ (148–163) широка лексикографска перспектива осветљава позицију лексичких и семантичких дијалектизама у лексикону српског језика, пре свега, угао саодноса дијалекатске и стандарднојезичке лексике. Образлаже се питање задатака дијалекатских речника и нужност

успостављања критеријалности приликом одабира и процењивања лексике која се у њима тумачи. У том оквиру, аутор даје низ значајних појашњења у вези са лексикографским представљањем лексичких и семантичких дијалектизама у општедескриптивним и стандарднодескриптивним речницима и о квалификацији лексичких слојева уопште, која би требало да се схвати пре свега као процењивање и одмеравање лексике, а не њено строго разграничавање и прескрипција. Тумачења ових питања несумњив су водич за ауторе дијалекатских, па и других специјалних речника, а уједно су и извор знања из области лексикографске теорије и праксе, преко потребних лингвистима и другим корисницима речника.

Природи лексикографске дефиниције у дијалекатским речницима пажња је посвећена у одељку „Енциклопедизам у дијалекатским рјечницима“ (164–177). Издвајају се лексички слојеви који у дијалекатским речницима захтевају навођење многих нејезичких чињеница у вези са неким сегментом изванјезичке стврности. На примерима бројних дијалекатских речника, попут *Речника бачких Буњеваца*, *Ускочког речника*, *Пасићирске терминологије Срема* и др. аутор издваја лексикографске поступке укључивања енциклопедизма у речничку одредницу, истичући садејство речничке дефиниције, посебних лексикографских објашњења (у својству проширења дефиниције) и егземплификације.

Последњи текст првог поглавља „О збиркама ријечи из западних српских крајева“ (177–185) посвећен је збиркама речи из западних српских крајева, и не само њима, које су инкорпорирани у грађу за Речник ЈАЗУ и Речник САНУ. Одајући почаст сакупљачима народних речи из ових области, ауторима око три стотине збирки, Никола Рамић примећује колико важно сведочанство о језичком јединству и богатству српског језика пружа њихов рад, са доста пажње и зналаштва укључен у Академијин речник. Овај прилог нас подсећа и на основе концепције Речника САНУ и критеријуме интеграције збирки речи у његову грађу, али и на то да је удружени напор неретко анонимних сакупљача лексике и лексикографских тимова оставио доказ да се језичке „разлике на релацији исток – запад [...] своде [...] на танак површински слој дијалекатске лексике и на резултате вањских регулација [...] често драстично супротстављених природној саморегулативи својственој дијалектима“ (184–185).

Друго поглавље књиге тематизује, у савременим лингвистичким истраживањима увелико запостављен, прозодијски ниво језичке организације из угла језичког раслојавања и нормирања. Потпоглавља

у овом поглављу повезује инсистирање на томе да се приликом проглашавања нових акценатских ликова стандарднојезичким дублетима у обзир узму системност, историјскограматичке законитости, морфонолошка функција прозодема, и ваљана провера говорне праксе.

Потпоглавље „Акценатске вишеструкости у стандардном српском језику“ (189–202) расправља о феноменима прозодијске структуре српског стандардног језика и о факторима који се морају узети у обзир како би се из говорног материјала издвајали акценатски типови који су у складу са системским правилима новоштокавске акцентуације. Полемише се са покушајима неких лингвиста да несистемске акценатске ликове проглашавају делом ортоепске норме српског језика. На бројним примерима проматра се однос акценатских дублета и вишеструких акценатских ликова у стандардном језику из угла њиховог узрока и даље судбине.

У одељку „Новије модификације акцента именица *a*-основа“ (202–213) настоје се идентификовати акценатски дублети у парадигми једносложних именица *a*-основа са узлазним акцентом у номинативу једине, објашњавају се њихови узроци и указује се на могуће начине разрешавања тог двојства, који су производ природне саморегулативе у народним говорима.

Потпоглавље „О акценту једносложних придјева“ (213–225) доноси тумачење акценатских модела једносложних придева, пре свега, кратке основе, неодређеног вида, и њиховог статуса у стандардном српском језику. Разматра се историјскограматички контекст развоја акценатских ликова у овој скупини придева, а дублетизам се даље сагледава са становишта географске распрострањености акценатских модела и њиховог лингвистичког оправдања.

Последњи сегмент овог поглавља „Актуелна питања из српске ортотоније“ (225–240) посебно је важан с обзиром на обухват проблема из области акценатске норме и значај овог питања, који се у литератури, углавном, због неразумевања основних принципа језичког нормирања, пренебрегава. У раду се указује на дугогодишњу запостављеност адекватног описивања језичког развоја на прозодијском нивоу, због чега се у нормативним приручницима и уџбеницима појављују предлози „којима се умјесто рјешења нуди укидање онога што није на задовољавајући начин ријешено“ (228). Аутор говори о неким покушајима да се без ширег образлагања и доказивања актуелног стања на говорној грађи Вук–Даничићева акцентуација прогласи у целости превазиђеном, те да се, некритички, нормативним учине појаве попут силазног акцента ван првог слога или одсуства поста акценатских дужина. Пошавши од по-

четака и суштине језичког нормирања у савременом српском језику, Никола Рамић аргументовано, и у складу са теоријским структуралистичким начелима, показује како се прозодијском (као ни једном другом) систему стандардног језика не сме потпуно смењивати база, и то без успостављања нових правила која би морала одражавати и нову системност. Таквим подривањем системности „била би истрвена системска веза у историјскограматичком смислу са системом из којег је он [прозодијски систем савременог српског језика] изведен“ (238), а некритичко истрзање неких системских правила довело би до ланчаних реакција које би: 1) негирале постојање многих прозодијских парадигми, и 2) утрле пут губљењу тонских својстава новоштокавског система. Ове чињенице недвосмислено воде закључку да се они идиоми који „губ[е] основне елементе својствене новоштокавским говорима који су у основици стандардног српског језика“ (235–236) ни на који начин не могу сматрати узором коме треба тежити.

На крају се може рећи да је пред нама књига која приступа проблему језичког раслојавања пре свега на лексичком и прозодијском плану, и то теоријски утемељено, уз вођење рачуна о историјском континуитету развоја лексикона и акценатског система српског језика и његових идиома и уз отвореност ка тумачењу и процењивању језичких иновација на овим нивоима. Ауторово непроцењиво лексикографско искуство, вишегодишњи контакт са разноврсном језичком грађом и бројни подухвати предузимани с циљем њене анализе резултирали су посебним квалитетом и утемељеношћу теоријских разматрања феномена из области лексикона и прозодије. Показује се наново да је ослањање на језичке чињенице једини пут да се наука о језику држи строгих лингвистичких критеријума и не своди на импресионистичке судове и спекулације. Лексикографско искуство аутора не осликава се само у аналитичности, аргументацији, методолошкој и теоријској доследности у тумачењу различитих језичких појава, већ и у концизности научног излагања, те у ауоровој способности да изузетно прецизном, једноставном и углађеном реченицом опише веома комплексне и вишеаспектне лексичке феномене.

Ова књига поставља теоријске темеље дијалекатској лексикологији, чиме се наставља и ојачава тенденција окретања дијалектологије ка структуралистичкој теорији и њеног превазилажења искључиве позиције извора за историјскојезичка и лингвогеографска проучавања. Уједно је драгоцен допринос лексикологији српског језика и србистици уопште, будући да је Никола Рамић у *Дијалекатској ријечи* показао како разумевање територијалног варирања значи разумевање језика у

целини и разумевање суштине стандарднојезичког идиома на свим нивоима језичке анализе.

*Тања Ј. Танасковић**
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик**

* tanja.tanaskovic@filum.kg.ac.rs

** Овај приказ написан је у оквиру пројекта *Динамика структура савременог српског језика* (бр. 178014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.